

ИСТОРИСКИ ГЛАСНИК

ОРГАН ДРУШТВА ИСТОРИЧАРА
НР СРБИЈЕ

1-2

1960

Борислав М. Радојковић, РАЗМАТРАЊА О ДЕОНОМ ВЛАДАЊУ И ДЕОНИМ КНЕЖЕВИНАМА, Историски часопис VIII (1958) 1—25.

Појмови „деоне кнежевине“ и „деоног владања“ који претстављају предмет ове расправе нису нигде јасно и прецизно одређени. За „деоне кнежевине“ се каже да „су биле специјалне политичко-правне творевине Средњег века“ (стр. 1). По аутору „оне су постајале деобом државне територије после смрти једног владара (самовладара), када је овај оставио после себе више синова“ (стр. 1). Све постаје далеко нејасније када се одмах затим додаје: „Услед деобе државне територије настали делови, по својој правној природи, могли су спадати у политичке творевине почев од области па до потпуно самосталних држава, већ према томе како је била организована државна власт на новонасталим територијама“. Термин кнежевине употребљава се, дакле, само условно. Није јасно зашто би се самосталне државе, које нису „део“ нечега, имале сматрати као „деоне“. Ништа боље не стојимо ни у погледу појма „деоног владања“. „Деоно владање у Србији и Зети, као што видимо, било је заједничко владање више владара. Постојала је дакле неоспорно једна владарска заједница“ (стр. 17). Управљање „деоним кнежевинама“ ако поступамо логички са ауторовим изјавама није исто што и „деоно владање“. Има заједничког владања и без поделе, да ли је и то „деоно владање“? „Деоно владање“ како га аутор замишља обухватило би и савладарство у касноантичком и византичком смислу и још неке друге појаве. По садржају расправе се види да аутор на то није мислио. То нису једине нејасности у овој расправи у којој се читалац с муком пробија кроз бројне мутне, неосноване и неодређене тврдње трудећи се да прати ток ауторових мисли.

Највеће изненађење доживљава читалац када на почетку расправе сазнаје да је аутор свесно одлучио да „разматра“ само случајеве „деоног владања и деоних кнежевина“ „од краја VIII па до краја XI века“. Колико толико овуздани резултати при расправљању оваквих питања могу се

добити само ако се испитује сва изворна грађа која је и иначе оскудна. Овако је аутор читаво своје „разматрање“ засновао на једном сигурном и једном несигурном податку Константина Порфирогенита и на пет нарочито одабраних података Барског родослова (Летописа Попа Дукљанина). Разуме се што је мање извора тим више има места за домишљања, хипотезе и конструкције. Нарочито је карактеристичан ауторов поступак са Барским родословом, он није прегледао све вести о подели државне територије међу владаревим сродницима и реду наслеђа у читавом извору, што би једино било правилно, већ је одабрао оне примере који спадају, по њему, у наведени хронолошки оквир. На нашу литературу која се споменути проблемом бави аутор се уопште не осврће.

Расправа је доста необично компонована. Прво се саопштавају податак Константина Порфирогенита о подели земље између Мутимира, Стројимира и Гојника после Властимирове смрти. Затим податак о протеривању Прибислава „са његова два брата“ (стр. 1—2). У другом случају аутор је морао бити критичнији. Константин изричито каже да је Мутимира наследио „најстарији син Прибислав“, зато из помена браће при протеривању не произилази нужно да су они поделили земљу. Порфирогенит са великом пажњом прати судбину свих чланова владалачког рода јер се јављају као претенденти. Прибислављеву браћу помиње тим пре што је син једнога, Павле Брановић, доцније дошао на власт. После тога аутор преноси мишљења о „деоном владању“ код Франака из уџбеника историје немачког и француског права (најновији из 1930 године) (стр. 3—5). При томе њега не занима стварност већ мишљења научника. Између три схватања: 1. да се поделом није нарушавало јединство државе, 2. да су поделом стваране самосталне области, али да је сачувана идеја јединствене државе и 3. да су поделом стваране самосталне државе, Б. Р. се двоструко несрећно определио за ово последње.

Прво зато што оно није тачно, а друго зато што по њему не постоји ни Samtherrschaft нити постоје Teilreiche, па је веома необично да се за њега залаже писац о „деоном владању и деоним кнежевинама“. При таквом ставу аутора је екскурс о Францима, најбоље речено био сувишан.

После тога се аутор враћа Србима, али не расправља о питањима назначеним у наслову већ о постанку државе код Срба (стр. 5—10). На томе делу се не вреди задржавати. Аутор напросто у Енгелсова општа разматрања о постанку државе трпа личности из најраније српске историје. Тако долази до „резултата“: владар у Срба је постао од „великог војводе“ када је овај своју изборну власт претворио у наследну, а то се збило „око 780 год.“ под Вишеславом. Занимљиво је да „деоно владање“ игра улогу у аргументацији. Тако Б. Р. утврђује да је онај Србин који је примио Јбудевита Посавског био „деони жупан“. Где има „деоног“ ту има наслеђа, где има наследне власти ту је држава, према нашем аутору коме ипак ништа не смета да прими као тачно причање Порфирогенита да су српски владари наследници онога који је Србе довео на Балкан. Аутор је само изгубио из вида да је и тај био „деони владар“. Кад су два брата наследила оца један је узео половину народа и пребегло цару Ираклију. Зато се није морао мучити да нагађа да је и пре Властимирових синова било „деоног владања“.

Нови екскурс је посвећен „деоном владању“ код Руса (стр. 11—14). Ту је аутор дошао на необичну мисао да као типичну појаву, која треба да омогући разумевање ствари код нас, изнесе необичну и скоро јединствену поделу руске државе после смрти Јарослава Мудрог (1054). То је позната подела између четири сина Јарослава по којој је најстарији добио Кијев, други Чернигов, трећи Перејаслав и четврти Смоленск. Најстарији је као „отац“ владао осталима, а у случају смрти ред се померао тако да најстарији дође у Кијев а на последње место ступи најстарији синовац. Следи препривавање мишљења Соловјева, Кључевског и Сергејевича о тој подели. На први поглед се не види зашто је читав овај екскурс био потребан.

Враћајући се поново Србима Р. се бави подацима Барског родослова (стр. 14—18). При томе, као што је речено, не користи читав извор. Зато није запазио ни истакао чињеницу да први део Родослова не познаје деобу

државне територије. Очево наслеђују синови осим два случаја када су владари без деце па их наслеђују брат (Гл. 11) или синовац (Гл. 27). Када се у гл. 7 спомињу 4 неправедна краља наглашава се да нису владали истовремено већ један за другим. Подела из гл. 14 показује да се у овом делу Родослова на поделу гледа као на неприродну ствар. Синови „краља“ Себеслава Владимир и Разбивој поделили су земљу eo quod gemini essent, дакле, није се знало ко је старији. Један је умро раније па је јединство васпостављено. Поделе су почеле тек од доласка Павлиммира-Бела међу његовим потомцима. Већ Предимир и Крешимир су владали посебним областима, али не услед извршене поделе већ услед тога што су и један и други заузимали различите области. Краљ је, ипак, био само Предимир који је владао „Црвеном Хрватском“. Тек је он намерно и свесно поделио земљу међу своја четири сина. Ту поделу наш аутор не узима у обзир јер је, наводно, овај пасус интерполација и прерада. Из причања извора узима само као „врло интересантан и за наше питање употребљив податак“ термин „тетрархија“. Н. Радојчић је већ пре скоро четврт века скренуо пажњу да је овај термин позајмица из Еванђеља по Луки III, 1, (тетрах — четвровласник у Вуковом преводу). Б. Р. се на то не осврће него термин узима толико буквално да сам измишља по њему триархију и диархију (!!!). Поделу из 34 гл. Барског родослова Б. Р. није тачно репродуковао. У извору се не каже да је Петрислав имао „Доњу Зету, главни део зетске државе, приморски део Зете са градовима“ нити да је трећи брат Мирослав држао „горски крај Зете“, већ да је први имао просто Зету, а трећи Подгорје. Из гл. 30 се тачно види шта је Подгорје и које су жупе сачињавале ову област, то свакако није био „горски крај Зете“. Пошто је Петрислав био „краљ“ и није га наследио брат Драгомир већ малолетни син Владимир Б. Р. непотребно околишним путем извлачи закључак да то говори у прилог „јачег права владара државе од владара дела“ и потврђује „принцип неједнаких права на земљу и власт међу браћом“. Треба истаћи да ова „неједнака права“ и по Б. Р. не значе ништа друго већ да је један брат старешина, да су други под њим али међу собом једнаки. То служи као полазна тачка Б. Р. да полемиче против некаког „задружног начела“. „Сад можемо јасније да видимо, и

на конкретном примеру, да деоно владање у кнежевини Србији (Рашкој) и кнежевини Зети није могло бити засновано на „општем словенском државном задружном начелу“, за које као што смо видели, није поуздано да је било у важности ни у Кијевској Русији” (стр. 16). Читаоца стаје доста муке да сазна какво то задружно начело може бити основа „деоно м” владању? О „задружном начелу” „деоног владања” не говори, наравно, нико и наш аутор полемише против сопствене фикције. У питању је опет један неспоразум. На стр. 11 наш аутор наводи одломак из Историје српског народа од Љ. Ковачевића и Љ. Јовановића у коме се објашњава подела после Властимирове смрти. Тамо се доиста говори о старом општесловенском начелу, али не „деоног владања”, већ о начелу што сматра „и државу заједничким добром целог владалачког дома”. То је начело, данас бисмо радије рекли схватање, које је омогућило да до поделе дође, а не начело „деоног владања”. Б. Р. у ствари полемише против патримонијалне државе. То произлази из даљег текста у коме се труди да „докаже” да „владарска власт није могла бити организована по узору на власт кућнозадружног старешине, јер је владарска власт била јавна власт, и као таква била је продукт дуготрајног историског развика те власти”. Било би доиста претерано детаљно расправљати са овим и следећим редовима Б. Р. у којима је пустио машти на вољу. Полazeћи од својих ранијих нагађања као од сигурне чињенице („Напред смо видели да је српски велики жупан постао од врховног војсковође (великог војводе).) Б. Р. ствара јединствену теорију да је „могла понићи идеја да је војводска власт припадала дому великог војводе, тј. свима синовима великог војводе после његове смрти”. Само један син је могао постати велики војвода, а остали би постали војводе. „Великожупанска власт” је садржала поред „врховне политичке” и „врховну војну” па се и она могла наслеђивати само од једног сина, тај би био велики жупан а остали би постали „деоно” жупани. Тако је по Б. Р. настао систем „неједнаких права на земљу и власт на којем је почивао систем деоног владања у Србији и Зети”. Све наравно не почива ни на каквим изворима. И код народа који су много срећнији од нас у погледу

грађе за најранији период своје историје не би се могло наћи аналогја за овакву схему. Напротив, могло би се доћи до поузданог сазнања да се војска, војевање и војна власт не могу одвајати, а камоли супротстављати осталим функцијама народног живота, да се у овим раним периодима не може одвајати па ни супротстављати приватно право јавном ни приватна власт јавној. Схватању о патримонијалној држави се не може наудити истицањем чињенице да је један члан владалачке породице старешина. Због тога је читав овај део расправе сасвим промашен. Из случаја Војислављевих синова Б. Р. извлачи закључак „да владар државе не би имао у својој руци, у деоним кнежевинама, непосредну власт” (стр. 20—21). То је могуће, али не произлази из извора. Последњи случај „деоног владања” који Б. Р. расправља је случај Вукана и Марка које је Бодин поставио на власт у Рашкој. Ту аутор сасвим мирно додаје да су они браћа и да су полагали право на рашки престо, јер у извору нема о томе ни речи, а затим налази у томе „удеоно владање” „засновано путем уговора”. У складу са раније изнетим схватањима био је присиљен да дода извору још и да је Бодин поставио Вукана за владара целе државе, а Марка за владара једног дела државе (стр. 22—23). Последњи пасус посвећен је оцењивању вредности Барског родослова: „Дукљанинови подаци које смо ми употребили — каже аутор — добијају међутим своју пуну вредност тек ако их посматрамо са гледишта деоног владања. Тек путем проучавања овог владања у Франачкој и Кијевској Русији, ови Дукљанинови подаци о деоби земље, државне територије, међу владарским синовима, и друго што је у вези с тим, постају нам јасни, разумљиви и веродостојни” (стр. 23). Тај закључак, међутим, није нимало оправдан, нити је аутор проучио читав текст овог извора, нити је проучавано владање у Франачкој и Русији, нити је аутор било шта учинио јаснијим и разумљивијим. На првом месту остало је нејасно шта су „деоно кнежевине” а шта је „деоно владање”. Ова расправа пуна непотребних експурса, произвољности, нетачног тумачења извора, домишљања и измишљања није нимало унапредила наша знања о појави дељења државне територије међу члановима владалачког рода — тој је, изгледа, био предмет. Морамо

остати при ономе што су о томе написали К. Јиречек и Н. Радојчић.¹ Аутор на крају обећава да ће случајеве „деоног владања“ у 12 веку раз-

матрати другом приликом. После свега што је горе речено оправдано је изрећи сумњу да је то потребно.

Сима М. ЂИРКОВИЋ

Mirjana Gross, VLADAVINA HRVATSKO-SRPSKE KOALICIJE 1906—1907,
Beograd 1960, str. 250

Студија др Мирјане Грос, која је објављена као прва књига серије монографија Историског одељења Института друштвених наука, претставља зрело научно остварење, одлично документовано, добро постављено и вођено чврстом мушком логиком. Важност студије је толико већа што за модерну хрватску повест, осим општих прегледа и приказа о раду политичких странака, и нема стварних аналитичких радњи, које би комплексну друштвено-политичку ситуацију свестрано захватиле. Још и данас се о многим личностима новије хрватске историје више пева него што се о њима критички пише, а о значајним појавама се више прича него што се о њима расуђује.

Хрватска политика почетком нашег столећа води се у веома сложеним условима, с низом фактора и постављених равнотежа, релација и пропорција. Привредно јачање аустријских земаља и Мађарске и појава домаћих буржоазија у Монархији, које осећају притисак економски развијене Немачке и западноевропских држава рефлектује се на хрватске прилике у низу појава. Класични национални покрет, и сам неодлучан и опортунистички, јер га води неразвијена и слаба хрватско-српска буржоазија, показује се у време Коалиције и стварно се иживљава на одбрани тековина Нагодбе, из времена кад феудални елементи још никако нису били преовладани! Притом, према јачем непосредном партнеру, Мађарима, Хрватска и сама жели да изађе из старих економских и политичких калупа. Кад се шире захвате политичка струјања у неразвијеним и зависним подручјима и национално-политички покрети у фази империјализма до Октобарске револуције, онда се свуда показује да носилац национално-ослободилачких тежњи не може стварно бити слабо

развијена и компромисна буржоазија заосталих рејона, него други социјални слојеви, у којима се нарочито истиче ситна буржоазија и интелигенција, израсла из ситносопственичке средине града и села. Због потребе радикалнијег вођења политике, до сличног, једино тада релативно самосталног наступа, долази и омладина. Лењин је с разлогом у ово време говорио о „демократским“ потребима, пре свега у колинијалним и зависним областима.

Писац је на мајсторски начин резимирао пре свега унутрашње политичке моменте који су омогућили појаву новог курса и његову реализацију — владавину Хрватско-српске коалиције: 1) привредни и социјални напредак домаћег грађанства на почетку XX столећа, који је ипак био далеко мањи и спорији него у економски развијенијим земаљама Монархије; 2) сарадња хрватске и српске буржоазије (после слома: једини преостатак и резултат „новог курса“) и свест о заједничким интересима са балканским народима пред немачким империјалистичким *Drang nach Osten*-ом; 3) криза дуализма и несређени односи између Беча и Пеште и у време пред могућим унутрашњим преуређењем Монархије. Ове елементе аутор хронолошки и тематски обрађује у уводу и у три дела са укупно десет глава и око још три пута толико мањих поглавља. Поред главе о економској подлози „новог курса“ добро би било да су дате две мање ретроспективне и синтетичке главе за комплекс питања о српско-хрватским односима и за скупину питања о унутрашњој политичкој кризи Аустро-Угарске и о државно-правним проблемима, оствареним или неоствареним у односу на нагодбе 1867 и 1868 године. Без икакве сумње, да бисмо од самог почетка читања текста разумели појаву Коалиције није довољно у Уводу дати само економски приказ стања. Тако би се лакше образложила апсолутно тачна констатација „да је политика новог курса у суштини национално-револуционарна, јер она објективно помаже све силе, које слабе Монархију, без обзира на то, што многи присташе новог курса

¹ К. Јиречек, *Историја Срба* I², Београд 1952, 69; II² Београд 1952, 10—11; Н. Радојчић, *Друштвено и државно уређење код Срба у раном Средњем веку према Барском родослову*, *Гласник Скопског научног друштва* 15—16 (1936), 8—9.